نقش امام جواد علیه السلام در آماده سازی جامعه شیعی برای دوران غیبت

پدیدآورده (ها) : ثنائی، علی اصغر؛نورمحمدی، مهدی
فلسفه و کلام :: پژوهش های مهدوی :: تابستان 1396 - شماره 21 (علمی-ترویجی)
از 131 تا 148
آدرس ثابت : https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1274999

دانلود شده توسط : رسول جعفریان
تاریخ دانلود : 09/07/1397

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائهٔ مجلات عرضه شده در پایگاه،مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه قوانین و مقررات استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

پایگاه مجلات تخصصی نور

www.noormags.ir

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۳/۱۶
تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۵/۱۵

فصل‌نامه علمی ـ ترویجی پژوهش‌های مهدوی
سال ششم، شمـاره ۲۱، تابستان ۱۳۹۶

نقش امام جواد علیه‌السلام در آماده‌سازی جامعه شیعی برای دوران غیبت

علی‌اصغر ثنائی [۱]
مهدی نورمحمدی [۲]

چکیده

یکـی از مهم‌تـرین فعالیت‌هـای امامـان شـیعه، بـه ویـژه امامـان متـاخر، آماده‌سازی جامعه شیعی برای ورود به دوره غیبت امام مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه بود. شاید چنین به نظر رسد که این فعالیت برای امامانی که با سن کم و دوره کوتاه امامت مواجه بودند، دشوار بوده است. تحقیق پیش‌رو درصدد پاسخ به این پرسش اصلی است که نقش امام جواد علیه‌السلام در آماده‌سازی جامعه شیعی برای عصر غیبت حضرت قائم عجل‌الله‌تعالی‌فرجه، به چه میزان و چگونه بوده است؟ نتیجه توصیف و تحلیل متون تاریخی و حدیثی، در بررسی فعالیت‌ها و آموزه‌های امام جواد علیه‌السلام، فرضیه نویسنده را تأیید می‌کند که جوادالائمه علیه‌السلام با وجود به امامت رسیدن در خردسالی و کوتاهی عمر شریف‌شان، نقش مهمی در ترسیم و تبیین درست زوایای مختلف غیبت حضرت مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه و آماده کردن شیعیان برای آن دوران داشتند.

واژگان کلیدی

امام جواد علیه‌السلام، دوران غیبت، قائم عجل‌الله‌تعالی‌فرجه، مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه، جامعه شیعی.

---

۱. کارشناس ارشد تاریخ تشیع دانشگاه ادیان و مذاهب (نویسنده مسئول) (sanae1143@gmail.com).
۲. پژوهشگر پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی و دانشجوی دکتری رشته تاریخ تشیع دانشگاه ادیان و مذاهب.

www.noormags.ir

مقدمه

جامعه مسلمانان به ویژه شیعیان، از صدر اسلام، با پدیده مهدویت آشنا بودند. از این رو، پس از رحلت پیامبر ﷺ، هر از گاهی، عده‌ای بودند که خود را مهدی و دیگرانی بودند که فردی را قائم می‌پنداشتند. امامان شیعه که به خوبی با شخصیت قائم ﷺ آشنا بودند، بر خود واجب می‌دانستند که پیروان خود را با آموزه‌های راستین مهدویت آشنا سازند. این که مهدی کیست؟ چه زمانی ظهور می‌کند؟ چه کاری انجام خواهد داد و چه کسانی می‌توانند پیرو او باشند؟ اما آماده‌سازی جامعه شیعی برای رویارویی با عصر غیبت، به همین جا ختم نمی‌شود. این وظیفه‌ای بود که بر دوش امامان، به ویژه امامان متاخر سنگینی می‌کرد. آن‌چه خواهد آمد، تبیینی از اقدامات امام جواد ﷺ برای این آماده‌سازی است.

اهمیت این مسئله از آن روست که هنوز هم جامعه شیعی، درعصر غیبت به سر می‌برد و الگوبرداری از سیره امام جواد ﷺ برای آماده‌سازی جامعه شیعی در عصر غیبت، هنوز هم کارا خواهد بود.

در حوزه امام جواد ﷺ تحقیقات ارزشمندی صورت گرفته که هر یک به جای خود قابل تقدیر است. ***مسند الامام الجواد*** ﷺ؛ عزیزالله عطاردی قوچانی، ***موسوعة الامام الجواد*** ﷺ؛ ابوالقاسم خزعلی، ***الحیاة السیاسیة للامام الجواد*** ﷺ؛ جعفر مرتضی عاملی و چندین کتاب دیگر درباره زندگی‌نامه امام جواد ﷺ و یکی دو کتاب دیگر درباره فعالیت‌های علمی، از جمله آثار ارزشمند این حوزه است ولی موارد فوق هیچ یک، به صورت تخصصی به موضوع «نقش امام جواد ﷺ در آماده‌سازی شیعیان در عصر غیبت» اشاره نکرده‌اند. این امر ضرورت این تحقیق را بیش از پیش نمایان می‌سازد.

هدفی که این تحقیق دنبال می‌کند، واکاوی فعالیت‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی حضرت جواد ﷺ از منظر آماده‌سازی جامعه شیعی در دوره غیبت برای الگوبرداری جامعه کنونی شیعی است.

واکاوی مذکور بدون بسترشناسی سیاسی، اجتماعی و فرهنگی جامعه معاصر جوادالائمه ﷺ میسر نیست.

بسترشناسی فرهنگی، سیاسی و اجتماعی عصر امام جواد ﷺ

پذیرش ولایت‌عهدی از سوی امام رضا ﷺ را باید سرآغاز شکل‌گیری وضعیت خاص سیاسی

www.noormags.ir

برای تشیع نامید. این واقعه باعث تقویت جریان اعتقادی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی تشیع در سطح گسترده‌ای شد. در واقع همین گسترش سبب خوف و وحشت مأمون گردید که در نهایت به شهادت امام رضا علیه‌السلام منجر شد.

با شهادت هشتمین امام شیعیان علی‌بن موسی‌الرضا علیه‌السلام در سال ۲۰۳ هجری قمری، امامت محمدبن علی ملقب به جوادالائمه علیه‌السلام در حالی که سن شریف‌شان به هشت سال می‌رسید، آغاز شد (صدوق، ۱۴۰۴: ج۲، ۲۴۱).

۱. بستر سیاسی ـ اجتماعی

شهادت امام رضا علیه‌السلام و آسودگی خیال مأمون از سوی ایشان در عرصه سیاسی، سبب غفلت از وجود امام جواد علیه‌السلام نشد. مأمون پس از استقرار در بغداد به سال ۲۰۴ق، متوجه آن امام بزرگوار گردید. لذا در نخستین اقدام، ایشان را به بغداد فراخواند (عاملی، ۱۴۰۵: ۶۵)[۱] و سپس در گام بعدی، دخترش ام‌الفضل را به عقد امام درآورد. از آن‌جا که مأمون می‌دانست، پس از علی بن موسی علیهماالسلام شیعیان، امامت فرزندش محمد علیه‌السلام را خواهند پذیرفت، این اقدام‌ها، با هدف کنترل امام جواد علیه‌السلام از نزدیک، نظارت بیشتر بر ارتباط ایشان با شیعیان، نزدیکی به دستگاه خلافت و در نهایت کم رنگ شدن مخالفت و مبارزه آن حضرت با حاکمیت، صورت گرفت. از سوی دیگر، مأمون با تظاهر به تکریم و دوستی با امام، اهداف مهم دیگری مانند نزدیکی به اهل‌بیت علیهم‌السلام و برائت از خون امام رضا علیه‌السلام را نیز دنبال می‌کرد.

پس از مأمون و در سال ۲۱۸ معتصم، زمام امور خلافت را به دست گرفت. او نیز همچون مأمون، امام جواد علیه‌السلام را به اجبار از مدینه به بغداد فراخوانده و بر شیوه سلف، امام را زیر نظر داشت. سیاست مراقبت دایمی از امام، نشان می‌دهد که خلیفگان عباسی، جایگاه و منزلت محمدبن علی علیه‌السلام را نزد مردم و به ویژه شیعیان باور داشته و همیشه احساس خطر می‌کردند. برای نمونه می‌توان به برخورد ارادتمندانه والی سجستان با نامه و فرستاده آن حضرت و حل مشکل ایشان اشاره کرد که گواه روشنی بر نفوذ امام حتی میان مخالفان است (کلینی، ۱۴۰۷: ج۵، ۱۱۱). از این رو معتصم از ناحیه امام احساس خطر کرده و تصمیم به قتل ایشان گرفت (نوبختی، ۱۳۵۵: ۱۳۳). بنا به برخی منابع متقدم، ام‌الفضل از سوی حکومت، مأمور این کار

۱. البته برخی منابع گزارش ملاقات امام جواد علیه‌السلام با مأمون را در سال ۲۱۵ هنگام عبور مأمون از تکریت برای جنگ با رومیان داده‌اند (طبری، بی‌تا: ج۷، ۱۹۰) که بعید به نظر می‌رسد که مأمون برای ملاقات با امام جواد علیه‌السلام بیش از ۱۱ سال صبر کرده باشد.

www.noormags.ir

شده و در تاریخ ۲۹ ذیقعده سال ۲۲۰ امام جواد علیه‌السلام به شهادت رسید (ابن شهرآشوب، ۱۹۵۶: ج۳، ۵۰۳).

۲. بستر علمی ـ فرهنگی

تلاش‌های علمی امام باقر و امام صادق علیهماالسلام سبب رونق فراوان فضای علمی در جهان اسلام شد. در این میان سهم شیعیان به لحاظ استفاده از منابع علمی معصومان علیهم‌السلام سهم قابل ملاحظه‌ای بود. در کنار گسترش علوم مختلف و رشد و ارتقای فکری مردم، جریانات به وجود آمده در زمان امام رضا علیه‌السلام هم‌چون ولایت‌عهدی، علاقه شخصی مأمون به مباحث علمی و مناظرات ایشان نیز سبب ورود هر چه بیشتر شیعیان به مباحث جدید در عرصه‌های فکری و نظری و تمایل پررنگ‌تر آنان به مسائل مهم اجتماعی شده بود. امام محمد تقی علیه‌السلام وارث چنین فضای علمی و فرهنگی‌ای بود. ثبت روایت از سوی ۱۱۳ یا ۱۲۰ نفر از امام جواد علیه‌السلام (طوسی، ۱۳۷۳: ۳۹۷-۴۰۹) و وجود ۲۲۰ حدیث پیرامون مسائل مختلف با توجه به امامت در خردسالی و کوتاهی عمر شریف آن حضرت، نشان از فضای علمی به وجود آمده در آن دوره می‌باشد (عطاردی، ۱۳۸۸).

نشانه دیگر، ادامه جلسات مناظره در دوران ۱۷ ساله امامت جوادالائمه علیه‌السلام است. هر چند می‌توان برای برگزاری مناظرات گوناگون از سوی مأمون، دلایلی همچون خاموش کردن صدای اعتراض سران عباسی به دلیل ازدواج امام جواد علیه‌السلام با ام‌الفضل را حدس زد ولی در واقع هدف، شکست امام در مناظرات و در نهایت زیر سؤال بردن بهره‌گیری امام شیعیان از علم الهی بود. مأمون در فرمانی به یحیی بن اکثم، قاضی القضات حکومت خود، به هدف خویش از برگزاری مناظرات علمی این‌گونه اشاره می‌کند:

> پرسش و مسئله‌ای را بر ابوجعفر عرضه کن که او را محکوم و ساکت کنی (حرانی، ۱۴۰۴: ۳۳۵).

این مناظرات گرچه با آن هدف و به اقتضای شرایط فرهنگی جامعه اسلامی برگزار می‌شد ولی در نهایت اثبات امامت امام جواد علیه‌السلام را در پی داشت. برای نمونه در گزارشی، یحیی بن اکثم در حرم پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله با امام برخورد کرد و مسائلی از ایشان پرسید. در پایان گفت:

> می‌خواهم درباره مسئله‌ای از شما بپرسم ولی خجالت می‌کشم. امام فرمود: پیش از آن که تو بپرسی من خبر می‌دهم. تو می‌خواهی از امام (کنونی) بپرسی. گفت: به خدا سوگند همین است. فرمود: من همان امام هستم (کلینی، ۱۴۰۷، ج۱، ۳۵۳).

www.noormags.ir

تأسیس بیت‌الحکمه در سال ۲۱۵ در بغداد از سوی مأمون نیز از مهم‌ترین اتفاقات علمی و فرهنگی عصر امام جواد علیه‌السلام بود (مسعودی، ۱۴۰۴: ج۳، ۴۵۵).

مقابله با فرقه‌های انحرافی در راستای تقویت باورهای مهدوی

وجود جریان‌های انحرافی عقیدتی در زمان همه امامان شیعه وجود داشت. شدت مواجهه آن بزرگواران بر اساس میزان آسیب آن اندیشه‌ها به اعتقادات مردم تنظیم می‌شد. از این رو حضرات معصومان در مقابل کوچک‌ترین انحرافات، سخت‌ترین مواضع را اتخاذ کرده و به روشنگری شیعیان می‌پرداختند. آن‌چه که بررسی مواجهه امام جواد علیه‌السلام با این فرقه‌ها را در این مقاله، ضروری می‌سازد، آسیبی است که آنان به باورهای مهدوی شیعیان می‌زدند.

در زمان امام جواد علیه‌السلام جریان‌های انحرافی درون دینی مانند زیدیه، اسماعیلیه و واقفیه از طرفی و جریان غلات نیز از طرفی دیگر، دست از فعالیت خود برنداشته و هر یک در صدد تبلیغ و ترویج عقاید انحرافی خود بودند. اگر چه پیدایش این گونه فرق، مربوط به دوران امامت امام جواد علیه‌السلام نبود ولی استمرار فعالیت آنان در دوره ایشان بود و تاریخ اندیشه‌ها نشان داده که یک اندیشه در طول زمان قوی‌تر از زمان پیدایش است. از این رو امام جواد علیه‌السلام کار دشواری پیش رو داشت.

تنها حُسنی که این دوران داشت، عدم پیدایش فرقه‌ای جدید و پایا بود. برخی محققان معاصر نیز این نکته را مورد تأیید قرار داده‌اند:

> پس از امام هشتم تا امام دوازدهم که نزد اکثریت شیعه مهدی موعود است، انشعاب قابل توجهی به وجود نیامد و اگر وقایعی نیز در شکل انشعاب پیش آمده، چند روز بیش نپاییده و خود به خود منحل شده است، مانند اینکه جعفر فرزند امام دهم پس از رحلت برادر خود امام یازدهم، دعوی امامت کرد و گروهی به وی گرویدند اما پس از چند روزی متفرق شدند و جعفر نیز دعوی خود را تعقیب نکرد و همچنین اختلافات دیگری در میان رجال شیعه در مسائل علمی، کلامی و فقهی وجود دارد که آنها را انشعاب مذهبی نباید شمرد. (طباطبایی، ۱۳۸۵: ۶۵).

بیشترین آسیب به پندارهای حوزه مهدویت را فرقه «واقفه» یا «واقفیه» وارد می‌کرد. آنان کسانی بودند که بر یک امام توقف می‌نمودند بدین معنا که آن امام را زنده دانسته و منتظر رجعت یا ظهور وی بوده و از این رو امامت امام بعدی را برنمی‌تابیدند. پس «واقفیان»، منتظر امام مورد نظر خویش و مخالف با مهدویت مصطلح شیعیان اثناعشری بودند. پس از امامان

www.noormags.ir

متعـدد، پدیـده «توقـف بـر یـک امـام» خودنمـایی کرده(ناصـری، ۱۴۰۹: ج۱، ۳۹-۵۵) ولـی مشهورترین واقفیان، توقف‌کنندگان بر امام موسی بن جعفرند (نوبختی، ۱۳۵۵: ۸۵). از این رو امام جواد علیه‌السلام با منحرف‌ترین و سرسخت‌ترین فرقه‌های زمانه خویش که بیشترین آسیب را به اندیشه‌های مهدوی شیعیان اثناعشری می‌زد، مواجه بودند.

انگیـزه اصلی ترویج‌دهنـدگان و قـائلین ایـن جریـان دنیـاطلبی بـوده، لـذا بـا جعـل روایـات و سوءاستفاده از آن سبب انحراف عده‌ای از شیعیان پس از امام کاظم علیه‌السلام شدند. گروه انحرافی واقفیه با انگیزه‌های مادی و دنیاطلبی گروهی از بزرگان شیعه آغاز شد که تـداوم امامت امام رضا علیه‌السلام را با منافع مادی خود در تضاد می‌دیدند. گزارش کشی از وضعیت دو تن از وکلای امام کاظم علیه‌السلام این موضوع را به خوبی ثابت می‌کند و آن این‌که نزد دو تن از وکلای امام کاظم علیه‌السلام بنام حیان سراج و شخصی دیگر حدود سی هزار دینار بود و با آن پول، خانه و غلام خریدند. وقتی خبر شهادت امام کاظم علیه‌السلام رسید آنان انکار نمودند و این آموزه را که «لا یموت لانّه هو القائم» میان شیعیان رواج دادند (کشی، ۱۴۰۹: ج۲، ۷۶۰).

از سوی دیگر، برخی این ادعا را به دلیل آن که انگیزه‌های مادی، از مهم‌ترین دلایل توقف واقفه بوده و این شرایط پس از هر امامی وجود نداشته، نپذیرفته‌اند (ناصری، ۱۴۰۹: ج۱، ۶۰). آنان بـر ایـن باورند که وجود روایات زیاد از امامان قبل از امام کاظم علیه‌السلام در زمینه مهدویت و مسئله انتظار میان میراث ماندگار گذشتگان، دلیل مهم دیگری بر پیدایش واقفه است. تعبیر مهدی و قائم در آموزه ها و اعتقاد به آن برای عده‌ای می‌توانست زمینه انحراف را به وجود بیاورد. اگرچه توجه به این مسئله از ناحیه عده‌ای باورمندانه و صرفاً بر اساس یک اعتقاد قلبی به مسئله مهدویت بود ولی اسباب سوء استفاده را برای عده‌ای فرصت‌طلب ایجاد می‌نمود. برای نمونه یکی از افراد فرصت‌طلب که با استفاده از احساسات شیعیان در این خصوص به سوء استفاده پرداخت و اقدام به ایجاد فرقه ممطوره[1] کرد، فردی از غلات به نام محمدبن بشیر بود. او تا جائی پیش رفت که اعتقاد به حلول و تناسخ و مباح دانستن محرمات را از عقاید این فرقه دانست (نوبختی، ۱۳۵۵: ۸۳-۸۴).

امام جواد علیه‌السلام با این جریان به شدت مقابله می‌کردند. تنویر افکار عمومی جامعه شیعه با تبیین وجوه انحرافی آنان، از جمله مهم‌ترین اقدامات امام در مقابله با این‌گونه فرقه‌های

۱. نام دیگری برای فرقه واقفه بوده است.

www.noormags.ir

انحرافی بود.

زمانی که از امام جواد علیه‌السلام در خصوص نماز خواندن پشت سر این گروه سؤال شد، امام، شیعیان خود را از این کار نهی کردند (صدوق، ۱۴۱۳: ج۱، ۳۷۹). اهمیت این منع، زمانی بهتر و بیشتر روشن می‌شود که بدانیم ائمه اطهار علیهم‌السلام در برخی موارد شیعیان را توصیه می‌کردند که برای حفظ یکپارچگی مسلمانان، پشت سر پیروان اهل‌سنت نماز بخوانند (صدوق، ۱۴۱۳: ج۱، ۳۰۱ و ۳۸۲؛ کلینی، ۱۴۰۷: ج۳، ۳۸۰ و ج۲، ۲۱۹). امام جواد علیه‌السلام، پیروان این فرقه را به لحاظ فهم و اندیشه در نزد افکار عمومی شیعیان به چارپایان تشبیه نموده و می‌فرمودند:

هُم حَمیرُالشّیعَه؛

آنان درازگوشان شیعیانند.

سپس این آیه را تلاوت می‌کردند:

﴿إِنْ هُمْ إِلاَّ كَالْأَنْعامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبيلاً﴾ (فرقان: ۴۴)؛

آنان همانند ستوران هستند، بلکه گمراه‌ترند (کشی، ۱۴۰۹: ج۲، ۷۶۱).

امام جواد علیه‌السلام به صراحت جریان زیدیه و واقفیه را در ردیف ناصبیان قرار می‌داد و آنان را از مصادیق آیه شریفه:

﴿وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خاشِعَةٌ عامِلَةٌ ناصِبَة﴾ (غاشیه: ۲-۳)؛

در آن روز، چهره‌هایی زبونند، که تلاش کرده، رنج [بیهوده] برده‌اند.

اعلام می‌کردند (کشی، ۱۴۰۹: ج۲، ۷۶۱).

این گزارش‌ها نشان می‌دهد که در بین شیعیان مسئله مهدویت و انتظار مسئله‌ای ناآشنا نبوده و به ویژه پس از امام کاظم علیه‌السلام با وجود مشهورترین فرقه واقفه، مهدویت از حساسیت ویژه‌ای برخوردار شده است. امام جواد علیه‌السلام مبارزه با این فرقه و مشابهانش را در راستای آماده‌سازی شیعیان برای دوره غیبت حضرت قائم عجل‌الله‌تعالی‌فرجه، در دستور کار خویش قرار داده بود.

نکته آخر آن‌که گاهی در بیان امام جواد علیه‌السلام، از منکران حضرت قائم عجل‌الله‌تعالی‌فرجه سخن به میان آمده که این فرق انحرافی می‌تواند یکی از مصادیق آن باشد. امام در این بیان فرمودند که منکران قائم عجل‌الله‌تعالی‌فرجه، اعتقاد به او را به سخره می‌گیرند (صدوق، ۱۳۹۵: ج۲، ۳۷۸).

تثبیت امامت امام خردسال، مقدمه پذیرش امامت حضرت قائم عجل‌الله‌تعالی‌فرجه

اهمیت جایگاه امامت برای شیعیان به حدی است که پس از هر امامی برای شناخت امام

www.noormags.ir

بعدی تلاش می‌نمودند. آنان باتوجه به معرفی امام قبل و آزمون امام بعدی در مواقع مورد نیاز به سراغ امام بعدی می‌رفتند. پس از شهادت امام رضا علیه‌السلام باتوجه به سن اندک امام جواد علیه‌السلام، شیعیان با مسئله‌ای مهم و البته جدید و بی‌سابقه روبرو شدند و آن پذیرش پیشوایی امت پیش از سن بلوغ و عدم سابقه چنین موضوعی در تاریخ تشیع بود که نوعی حیرت و سرگردانی را پدید آورده بود. دامنه این تحیر به بسیاری از شهرها نیز کشیده شد (طبری شیعی، ۱۴۱۳: ۳۸۸). شدت این تحیر به حدی بود که گروهی از شیعیان در منزل عبدالرحمان بن حجاج گرد آمده، ضجّه و ناله سر دادند (ابن الوهاب، بی‌تا: ۱۱۹).

این در حالی است که برخی از اصحاب و شیعیان که با امام رضا علیه‌السلام مراوده داشتند، از زبان آن حضرت نام محمد را به عنوان امام بعدی شنیده بودند ولی آن‌چه تا آن زمان اتفاق نیفتاده بود، امامت در سن خردسالی بود؛ به گونه‌ای که این مسئله از ناحیه شیعیان یک چالش بزرگ و از سوی دشمنان و مخالفان دست‌مایه طعن شده بود.

طبیعی است چنین پدیده بی‌سابقه‌ای با حساسیت اهل‌بیت علیهم‌السلام از سویی و دستگاه خلافت از سوی دیگر، می‌تواند پیامدها و واکنش‌های بزرگ و جبران‌ناپذیری در پی داشته باشد. از این رو، امامان پیشین، به ویژه حضرت رضا علیه‌السلام سعی می‌کردند با بیانات گوناگون و ارائه شواهدی از قرآن، درباره رهبری پیامبران گذشته همچون حضرت عیسی و یحیی علیهما‌السلام در دوران خردسالی، افکار عمومی را برای پذیرش امامت امام جواد علیه‌السلام در آینده‌ای نزدیک آماده سازند (صدوق، ۱۴۰۴: ج۲، ۲۱۶) ولی با توجه به اعتقاد راسخ برخی از شیعیان به امامت جواد علیه‌السلام پس از امام رضا علیه‌السلام و استدلال قوی و منطقی امام جواد علیه‌السلام در این قضیه و پاسخ به سؤالات مطرح شده، شیعیان از حیرت و سرگردانی نجات یافته و امامت امام جواد علیه‌السلام را پذیرفتند.

وجود بحران «اندکی سن» امام و عبور از آن با پذیرش امامت حضرت جواد علیه‌السلام، سبب گردید که مسئله سن کم، برای همیشه نزد شیعیان حل شود؛ به گونه‌ای که این موضوع درباره امام هادی علیه‌السلام و سپس حضرت مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه، حتی با وجود کمتر بودن سن قائم عجل‌الله‌تعالی‌فرجه نسبت به امام جواد علیه‌السلام، مطرح نگردید و امامت این دو بزرگوار نیز به راحتی مورد پذیرش قرار گرفت. واضح است که پذیرش امامت حضرت قائم عجل‌الله‌تعالی‌فرجه، مقدمه پذیرش غیبت آن حضرت محسوب می‌گردد. به عبارتی دیگر عبور امام جواد علیه‌السلام از بحران سن اندک، سبب گردید تا شیعیان درباره آغاز امامت و غیبت حضرت مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه آمادگی فکری و روانی لازم را پیدا نمایند. پس اگر حل

www.noormags.ir

بحران سن امامت امام جواد علیه‌السلام را یک مقدمه و آماده‌سازی برای غیبت حضرت مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف عنوان کنیم، سخن به گزافه نگفته‌ایم.

تقویت سازمان وکالت، زمینه‌سازی نیابت خاص و عام

گسترش و پراکندگی جغرافیایی شیعیان در مناطق مختلف جهان اسلام، دوری مسافت و عدم دسترسی به امام به طور مستقیم، یکی از مشکلات در عصر حضور امامان علیهم‌السلام بود. از این رو تقریباً از زمان امام صادق علیه‌السلام و به صورت جدی از دوره امام کاظم علیه‌السلام شبکه ارتباطی وکالت بین امام با مناطق مختلف که کانون تجمع شیعیان بود شکل و در هر دوره تقویت می‌شد. ایجاد ارتباط میان شیعیان و امام‌شان، وظیفه اصلی این نهاد بود که در ابعاد علمی، مالی و... ظهور و بروز داشت (جباری، ۱۳۸۲).

بغداد، مدائن، مصر، کوفه و مناطق مختلفی از ایران مثل خراسان، قم، ری، طبرستان، سیستان، طالقان و اهواز از جمله مناطقی بودند که وکلای امام در آن‌جا حضور داشتند. چهره‌هایی مانند علی بن مهزیار (نجاشی، ۱۴۰۷: ۲۵۴)، خیران خادم (کشی، ۱۴۰۹: ۶۱۰-۶۱۱)، ابراهیم بن محمد همدانی (همو: ۶۰۸) و احمدبن محمدبن عیسی (حلی، ۱۴۱۱: ج۱، ۵۱) از جمله افرادی بودند که وظیفه وکالت را از طرف امام جواد علیه‌السلام بر عهده داشتند.

سیاست امام جواد علیه‌السلام در مورد وکلا، تأکید بر جایگاه آنان و پررنگ‌تر کردن هرچه بیشتر نقش آنان بوده است. به عنوان نمونه می‌توان به ابراهیم بن محمد همدانی اشاره کرد. امام به ایشان تاکید دارند که «در آن منطقه وکیلی جز تو ندارم و به دوستانمان در همدان نوشته ام که از تو حرف شنوی داشته باشند» (کشی، ۱۴۰۹: ۶۱۲).

لطفی که امام علیه‌السلام در نامه‌هایش به وکلایش داشت، در همین راستا قابل تبیین است. از جمله می‌توان به نامه امام به یکی از وکلای خود به نام ابراهیم بن محمّد همدانی، اشاره کرد. در این نامه که در واقع رسید اخذ وجوهات است، امام جواد علیه‌السلام این‌گونه مرقوم فرمودند:

> وجوه ارسالی به من رسید، خداوند از تو قبول فرموده و از شیعیان ما راضی باشد و آنان را در دنیا و آخرت در جوار ما قرار دهد (همو).

بدین صورت شیعیان از بلندی جایگاه آن وکیل نزد امام علیه‌السلام مطمئن شده و با طیب خاطر، زمام امور خویش را به دست آن وکیل می‌سپردند. نمونه دیگر پاسخ امام جواد علیه‌السلام به نامه علی بن مهزیار اهوازی است که چنین مورد لطف قرار گرفته است:

www.noormags.ir

نامه‌ات رسید و مرادت را از آن‌چه نگاشته بودی فهمیدم و با این کار مرا غرق سرور نمودی. خداوند تو را شاد و مسرور فرماید. من از خداوندی که کفایت‌کننده امور بندگان و دافع بلاها و مکاید است، می‌خواهم که کید هر حیله‌گری را از تو دفع نماید؛ ان‌شاءالله (کشی، ۱۴۰۹: ۵۵۰).

تقویت سازمان وکالت علاوه بر رفع مشکلات ناشی از عدم دسترسی شیعیان به امام، نوعی آمادگی را برای شیعیان ایجاد می‌کرد تا آنان در برخورد با غیبت صغری و حتی غیبت کبری، منفعل نبوده و با توجه به تجربه تاریخی خود در این زمینه از نوعی پویایی و انسجام رفتاری برخوردار بوده و هیچ‌گاه عدم حضور ظاهری امام، مانع از حرکت در مسیر گفتمان اهل‌بیت علیهم‌السلام نگردد.

پرورش افکار عمومی درباره مهدویت

اهمیت مسئله مهدویت و ضرورت تبیین دقیق خط مشی انتظار برای شیعیان، با هدف جلوگیری و مقابله با فعالیت جریانات انحرافاتی همچون واقفه و...، امام جواد علیه‌السلام را بر آن داشت تا نسبت به این مسئله اهتمامی ویژه داشته باشد. قسمت بزرگی از این اهتمام، در بخش «آگاهی‌بخشی عمومی» صرف شد. امام در این آگاهی بخشی به کار تبیین ابعاد گوناگون اطلاعات و معارف مهدوی پرداخت.

۱. تبیین مصداق قائم عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف

مفهوم «قائم» از دوران نبوی، ذهن مسلمانان را به خویش مشغول داشته بود. از این رو، سؤالی که شیعیان، از بسیاری از امامان خود پرسیده بودند این بود که شما امام قائم هستید؟ یا امام قائم چه کسی است؟ امام جواد علیه‌السلام در پاسخ بدین سؤال چنین می‌فرمود:

هنگامی که فرزندم علی وفات یابد چراغ دیگری پس از او نمایان شود سپس [چراغ بعد از او] پنهان می‌گردد (نعمانی، ۱۳۹۷: ۱۸۶).

امیة بن علی القیس می‌گوید:

به ابو جعفر علیه‌السلام عرض کردم جانشین پس از شما کیست؟ فرمودند: فرزندم علی و دو پسر علی سپس مدتی سر را به زیر انداختند سپس سر برداشتند و فرمودند: در آتیه‌ای نزدیک حیرتی فرا می‌رسد (همو: ۱۸۵).

صَقر بن ابی دُلَف نیز از امام جواد علیه‌السلام نقل می‌کند که امام فرمودند:

امام و پیشوای بعد از من پسرم علی است، امر او امر من و سخن او، سخن من و اطاعت از

www.noormags.ir

او، اطاعت از من است و امام بعد از او، پسرش حسن است که امر او، امر پدرش و سخن او، سخن پدرش و اطاعت از او، پیروی از پدرش است. سپس سکوت کردند. عرض کردم ای فرزند رسول خدا، امام بعد از حسن کیست؟ امام جواد علیه‌السلام گریهٔ شدیدی کردند و فرمودند: امام بعد از حسن پسرش بوده که قائم به حق منتظر است (صدوق، ۱۳۹۵: ج۲، ۳۷۸).

جمله «امام مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه سومین فرزندم است» (همو: ۳۷۷) نیز از جوادالائمه علیه‌السلام در همین رابطه نقل شده است. در روایتی دیگر، عبدالعظیم حسنی در ملاقاتی به امام جواد علیه‌السلام می‌گوید:

امیدوارم شما قائم اهل‌بیت محمد صلی‌الله‌علیه‌وآله باشید که زمین را پر از عدل و داد نمائید، هم‌چنان‌که آکنده از ظلم و جور شده باشد. ایشان ضمن رد تلویحی این مطلب، فرمودند: سوگند به کسی که محمد صلی‌الله‌علیه‌وآله را به نبوت مبعوث فرمود و ما را به امامت مخصوص گردانید، اگر از عمر دنیا جز یک روز باقی مانده باشد، خداوند آن روز را طولانی گرداند تا قائم در آن روز قیام کند و زمین را پر از عدل و داد نماید، هم‌چنان که آکنده از ظلم و جور شده باشد (همو).

سعی امام از این‌گونه روشنگری‌ها، تعیین مصداق دقیق حضرت مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه است؛ ضمن این‌که امام تاکید دارد که آن حضرت از نسل امامان حسینی علیهم‌السلام می‌باشد.

۲. تبیین چگونگی ولادت قائم عجل‌الله‌تعالی‌فرجه

با توجه به دشمنی آشکار دستگاه خلافت با بروز هر گونه قدرت براندازنده، این سؤال برای شیعیان پدید می‌آمد که چگونه حاکمیت اجازه خواهد داد که امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه به دنیا آید و در این‌باره از امام جواد علیه‌السلام سؤال می‌کردند. ایشان در پاسخ این سؤال خیال شیعیان را آسوده کرده و فرمودند: ولادت او بر مردم مخفی است (همو: ۳۷۸).

۳. تبیین القاب حضرت مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه

بنا بر گزارش‌های تاریخی، امام جواد علیه‌السلام در بیاناتشان، القاب «قائم» و «منتظر» را برای حضرت مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه به کار می‌بردند. وقتی از ایشان توضیحی درباره مفهوم این دو اصطلاح خواسته شد، ابتدا در توضیح مفهوم «قائم» فرمودند:

پس از آن‌که نامش از بین می‌رود و آنان که به امامت او قائل بودند، مرتد و از دین برگشته می‌شوند؛ قیام می‌کند (همو).

سپس در ادامه، به تبیین مفهوم «منتظر» پرداخته و فرمودند:

زیرا که که ایام غیبت او طولانی می‌شود و مدتش به درازا می‌انجامد و پاکان و برگزیدگان،

www.noormags.ir

منتظر قیام و خروج او می‌گردند (همو).

یکی دیگر از القابی که امام جواد علیه‌السلام برای حضرت قائم عجل‌الله‌تعالی‌فرجه به کار برده، «سراج مخفی» یعنی چراغ پنهان است. در روایتی، عبدالعظیم حسنی، از قول جوادالائمه علیه‌السلام نقل می‌کند که ایشان در مقام شمردن امامان پس از خویش فرمودند:

هنگامی که فرزندم علی درگذرد، چراغی پس از او ظاهر شود و سپس چراغی که پنهان می‌گردد (نعمانی، ۱۳۹۷: ۱۸۶).

روشن است که لقب «سراج» اشاره به نقش هدایت‌گری امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه و «مخفی» اشاره به غیبت آن حضرت دارد.

۴. تبیین دوره غیبت

نخستین مسئله‌ای که امام جواد علیه‌السلام می‌بایست درباره دوره غیبت به تبیین آن بپردازد، آن است که این دوره مربوط به کدام‌یک از امامان است و اولین گام در این رابطه، نفی این دوره نسبت به خود ایشان است. از این رو خطاب به اسماعیل بن مهران که نگران سفر امام جواد علیه‌السلام به بغداد بود، چنین می‌فرماید:

آن غیبتی که گمان می‌کنی در این سال نیست (کلینی، ۱۴۰۷: ج۲، ۱۰۸).

تکنیک دیگری که در این رابطه می‌توان به کار گرفت، گفتگو از حضرت قائم عجل‌الله‌تعالی‌فرجه است به گونه‌ای که همگان متوجه شوند، که آن غیبت قائم عجل‌الله‌تعالی‌فرجه، مربوط به امام جواد علیه‌السلام نیست. در این قسمت به کارگیری ضمایر سوم شخص غایب، جالب توجه است:

همانا برای او غیبتی است که روزهای آن زیاد و مدت آن طولانی شود. (صدوق، ۱۳۹۵: ج۲، ۳۷۸).

۵. تبیین انتظار و اهمیت آن

از مهم‌ترین مسایل عصر غیبت، مسئله انتظار فرج است. امام جواد علیه‌السلام برای آگاه شدن جامعه شیعی نسبت به اهمیت مسئله انتظار، حکم به وجوب انتظار برای شیعیان داده و برترین اعمال آنان را انتظار فرج دانسته است (همو: ۳۷۷). از سوی دیگر، امام با جمله «افراد مخلص در غیبت امام مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه انتظار آن حضرت را کشند» (همو: ۳۷۸). خلوص را شرط معنوی انتظار دانسته و شیعیان را به کسب آمادگی معنوی برای حضور در خیل منتظِران، فرا می‌خواند.

www.noormags.ir

۶. تبیین وقت ظهور

یکی از مسائلی که پیرو مسئله غیبت، بایستی تبیین گردد، مسئله وقت ظهور است. امام جواد علیه‌السلام در یک سیر منطقی، پس از آن که به مبارزه با فرق انحرافی، منکران و شکاکان پرداختند و پس از آن که اهمیت انتظار و درجه منتظران را برشمردند اینک بایستی مسئله وقت ظهور را واکاوی می کنند. چرا که فضای عصر غیبت مستعد سؤال از زمان ظهور است. در چنین فضایی دو دسته افراد ممکن است ظهور نمایند. افراد سودجویی که در پی تعیین وقت ظهور در پی منافع خویش‌اند و افرادی که از سر نادانی به تعیین وقت پرداخته و با محقق نشدن وعده‌هایشان، سبب ناامیدی شیعیان و سستی عقاید آنان می‌شوند. بهترین مبارزه با چنین افرادی، شناساندن چهره واقعی آنان است. از این رو امام جواد علیه‌السلام فرمودند: «کسانی که وقت (ظهور) را مشخص کنند، دروغگویند» (همو) جملات دیگری همچون «اگر از عمر دنیا جز یک روز باقی مانده باشد خداوند آن روز را طولانی گرداند تا در آن قیام کند» (همو: ۳۷۷) نیز به صورت تلویحی اشاره به این مطلب دارد که ظهور امری ناگهانی بوده و زمانش مشخص نیست و در نتیجه هر کس تعیین وقت کند، ادعای گزافی نموده است. جمله «خدای تعالی امر او را در یک شب اصلاح نماید» (همو) نیز در همین راستاست. یک دسته دیگر نیز دچار تعیین وقت و آسیب‌هایی از این دست می‌شوند و آنان کسانی هستند که در امر ظهور عجله می کنند. در بیان جوادالائمه علیه‌السلام اینان نیز هلاک خواهند شد (همو: ۳۷۸).

۷. تبیین قدرت و اعجاز قائم عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف

امام به منظور آرامش فکری و اطمینان قلبی شیعیان از توان حضرت قائم عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف در مواجهه با دشمنان با توجه به شرایط جهانی حاکم در عصر ظهور که جهانی پر از ظلم و جور ترسیم شده است، توانائی حضرت مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف را برای غلبه بر ظلم و پر کردن عالم از عدل و داد، این‌چنین به تصویر می کشد:

> امام قائمی که خداوند توسط او زمین را از آلودگی کفار و منکرین پاک و مطهر می گرداند و از عدل و داد پر می کند کسی است که ... در پهنه زمین هرکجا اراده کند فورا می‌رود و تمام مشکلات در برابر او آسان و ناچیز است (همو: ۳۷۷).

این که شیعیان نسبت به قدرت امام خویش آگاهی داشته باشند، امید آنان را صدچندان کرده و آنان را نسبت به صحت راهی که در پیش گرفته‌اند، مطمئن می‌سازد. بدین سان سختی‌های دوره غیبت برای آنان آسان‌تر می گردد.

www.noormags.ir

۸. تبیین جایگاه شکّاکان

در سطرهای گذشته، به مبارزه امام جواد علیه‌السلام با فرق انحرافی، پرداختیم. دسته دیگری از شیعیان هستند که به صورت رسمی جزء واقفه و... نیستند اما عملکرد آنان همچون آن فرق، به یکپارچگی جامعه منتظِر، آسیب می‌رساند. آنان کسانی هستند که در وجود، غیبت، ظهور و یا دیگر ابعاد قائم عجل‌الله‌تعالی‌فرجه تشکیک می‌کنند. امام جواد علیه‌السلام در برخی از روایات، با ذکر «شکّاکان انکارش می‌کنند» (همو: ۳۷۸) جامعه شیعی را آماده رویارویی با آنان می‌کند. آموزه‌های دیگر جوادالائمه علیه‌السلام که دوره غیبت را «دوره حیرت» می‌نامد (نعمانی، ۱۳۹۷: ۱۸۵) نیز در راستای «افزایش آمادگی» قابل تفسیر است. در روایتی دیگر، ایشان با جمله «وای بر کسی که شک کند» (همو: ۱۸۶) شیعیان را از این‌که دچار شک شوند، بر حذر می‌دارند.

۹. تبیین علائم پیش از ظهور

امام در راستای تبیین مسئله غیبت و علائم و مشخصه های آن در چندین روایت نسبت به مسئله علائم ظهور با هدف ارتقای دانش شیعیان، مواردی را بیان داشته است. شاید این نوع روشنگری ها به خاطر جلوگیری از سوءاستفاده‌های سودجویان است که هر نوع اتفاقی را در جامعه حمل بر علائم پیش از ظهور کرده و اهداف خود را دنبال کنند.

مسعودی از حمیری نقل می‌کند که گفت:

> آن‌چه شما به آن امید دارید (ظهور قائم) اتفاق نمی افتد، مگر این‌که سفیانی بر فراز کرسی‌ها و منابر سخنرانی کند. چون چنین شود قائم آل محمد صلی‌الله‌علیه‌وآله از جانب حجاز در رسد (مسعودی، ۱۴۲۶: ۲۵۷).

تجمع یاران حضرت قائم عجل‌الله‌تعالی‌فرجه و به حد نساب رسیدن آنان نیز مسئله‌ای است که در آموزه‌های امام جواد علیه‌السلام بدان اشاره شده است و می‌تواند از علائم ظهور حضرت قائم عجل‌الله‌تعالی‌فرجه باشد (صدوق، ۱۳۹۵: ج۲، ۳۷۸). بدین سان شیعیان می‌دانند که تا آنان مراتب کمال را طی نکنند و به خیل یاران حضرت نپیوندند، ایشان یار کافی برای ظهور نخواهند داشت و امر ظهور محقق نخواهد شد.

۱۰. تبیین معارف مهدوی به شیوه غیرمستقیم

پرورش افکار عمومی درباره مهدویت از سوی امام جواد علیه‌السلام، تنها به تبیین مستقیم و صریح آن حضرت خلاصه نمی‌شود. بلکه گزارش‌های تاریخی، نشان از آن دارد که امام جواد علیه‌السلام

www.noormags.ir

مسئله مهدویت را از شیوه‌های غیرمستقیم، مانند دعا و مناجات نیز پیگیری می‌نمودند.

بیان این مفاهیم در قالب دعا و مناجات سبب می‌گردد که مفاهیم در بستری از عشق و عاطفه به قلب و روح شنونده نفوذ کرده و تأثیر آن را دوچندان نماید.

در بخشی از دعای طولانی قنوت نماز امام جواد علیه‌السلام، پرورش افکار عمومی در حوزه مهدویت با چنین عباراتی صورت می‌پذیرد:

> خداوندا آن گروهی را که ایمان آوردند، یاری و تأیید فرما تا بر دشمنانت و دشمنان دوستانت پیروز شوند و آنان‌ها را به حق و حقیقت فراخوانند و دنباله‌رو امام منتظری باشند که برای برقراری عدل و داد قیام می‌کند (ابن طاووس، ۱۴۱۱: ۶۰).

امام در این دعا ضمن اشاره به امام منتظر پیروی از آن حضرت را حقیقت دانسته و به آن ارزش می‌دهد. ضمن این‌که هدف غائی قیام نهائی را برقراری عدل و داد می‌داند.

در بیان دیگری که به عنوان تعقیب نماز از جوادالائمه علیه‌السلام نقل شده است، وظیفه شیعیان این‌چنین بیان شده است:

> خدایا! ولی و دوست خودت (نام مبارک امام دوازدهم برده می‌شود) را در همه حال و در هر جهت از پشت سر و از طرف راست، و از طرف چپ و از بالای سر و از زیر پا حفظ فرما، و زندگی بس طولانی به او عنایت فرما و او را قیام‌کننده به امرت و یاور دینت قرار بده و آن‌چه دوست دارد و چشمش به آن روشن می‌گردد به او بنمایان و نیز در مورد خود و فرزندان و خاندان و اموال و شیعیان و دشمنش نیز این چنین عمل کن، و به دشمنانش از او چیزی را نشان بده که از آن می‌ترسند و به او درباره ایشان آن چیزی را نشان بده که دوست دارد، چشمش روشن می‌گرداند و سینه‌های ما و سینه‌های گروه مؤمنان را به واسطه او شفا عنایت فرما (کلینی، ۱۴۰۷: ج۲، ۵۴۸).

این گونه بیانات در قالب راز و نیاز غیر از انتقال معارف، نوعی احساس و وابستگی درونی و هم‌چنین شور را به مخاطب منتقل نموده و جامعه را بی‌صبرانه منتظر حضرت قائم عجل‌الله‌تعالی‌فرجه می‌نماید.

نتیجه‌گیری

آن‌چه گذشت، توصیف اقدامات امام جواد علیه‌السلام برای آماده‌سازی جامعه شیعی در مواجهه با عصر غیبت بود. جامعه مسلمانان به ویژه شیعیان، از صدر اسلام با مفهوم «مهدی» یا «قائم» آشنا بودند. این آشنایی از سویی منشأ نقاط قوت و از دیگر سو، منشاء آسیب‌هایی چند بود.

www.noormags.ir

نقاط قوت این آگاهی مجال دیگری می‌طلبد ولی از جمله آسیب‌ها می‌توان به ترس از آینده، سرگردانی هنگام بروز حادثه، سودجویی حاکمان قدرت‌طلب و افراد فرصت‌طلب و... اشاره کرد. از آن‌جا که شیعیان، آموزه‌های خویش را در همه ابعاد از امامان خویش فرامی‌گرفتند، در این حوزه نیز چشم به سوی منشأ هدایت خویش داشتند. هر یک از امامان علیهم‌السلام، به نحوی وظیفه خویش را در راستای آماده‌سازی جامعه شیعی برای دوره غیبت، انجام دادند ولی هر چه به دوره امامان متأخر، نزدیک‌تر می‌شویم، این وظیفه، مهم‌تر می‌شود. امام جواد علیه‌السلام نیز از آن دسته از امامان متاخری بود که وظیفه خطیر خویش را برای آماده‌سازی شیعیان برای رویایی با غیبت حضرت قائم عجل‌الله‌تعالی‌فرجه، به بهترین شکل ممکن به انجام رساند.

جوادالائمه علیه‌السلام در جامعه‌ای زیست می‌نمود که به لحاظ سیاسی، امام شیعیان، تحت نظارت شدید حاکمیت بود و از نظر فرهنگی، فضای جولان افکار و عقاید انحرافی به بهترین شکل ممکن فراهم بود، از این رو یکی از اقدامات حضرت، مقابله با جریان‌های انحرافی بود به گونه‌ای که با حاکمیت نیز دچار چالش نشود. در ادامه همین مباحث فرهنگی، امام، امامت خویش را که نخستین امامت خردسال شیعی بود، به اثبات رساند که همین امر خود مقدمه‌ای برای پذیرش امامت حضرت قائم عجل‌الله‌تعالی‌فرجه در خردسالی بود. از دیگر اقدامات جوادالائمه علیه‌السلام برای آماده‌سازی جامعه شیعی، مدیریت و تقویت سازمان وکالت بود. همین سازمان دردوره غیبت صغری نقشی اساسی در هدایت جامعه شیعی داشت. حوزه بعدی اقدامات حضرت جواد علیه‌السلام، سلسله معارفی بود که ایشان برای پرورش افکار عمومی در حوزه مهدویت بیان می‌داشتند. این سلسله معارف، به صورتی روشمند، مباحث اصولی و ضروری مهدویت را هدف‌گذاری کرده بود. تعیین مصداق قائم عجل‌الله‌تعالی‌فرجه، چگونگی ولادت ایشان، مفهوم القاب حضرت مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه، جایگاه شکّاکان، تبیین دوره غیبت و انتظار، میزان قدرت حضرت مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه و برخی مباحث دیگر از جمله مسایلی بود که حضرت جواد علیه‌السلام برای بالابردن سطح معارف مهدوی شیعیان انتخاب کرده بود. امام محمدتقی علیه‌السلام این معارف را به دو شیوه مستقیم و غیرمستقیم بیان می‌فرمودند. در شیوه غیرمستقیم، حضرت از قالب دعا و مناجات که قدرت نفوذ بیشتری دارد، استفاده می‌نمود.

www.noormags.ir

منابع

- ابن الوهاب، حسین بن عبدالوهاب، ***عیون المعجزات***، قم، مکتبة الداوری، بی‌تا
- ابن شهرآشوب، ***مناقب آل ابی طالب***، نجف الاشرف، مطبعة الحیدریة، ۱۹۵۶م
- ابن طاووس، علی بن موسی، ***مهج الدعوات و منهج العبادات***، مصحح ابوطالب کرمانی، قم، دارالذخائر، ۱۴۱۱ق
- بحرانی، ابن میثم، ***النجاة فی القیامة فی تحقیق امر الامامة***، قم، اول، مجمع الفکر الاسلامی، ۱۴۱۷ق
- جباری، محمدرضا، ***سازمان وکالت و نقش آن در عصر ائمة*** علیهم‌السلام، قم، مؤسسه آموزش پژوهشی امام خمینی رحمه‌الله، ۱۳۸۲ش
- حرانی، حسن بن علی ابن شعبه، ***تحف العقول***، مصحح علی‌اکبر غفاری، قم، انتشارات جامعه مدرسین، ۱۴۰۴ق
- حلی، حسن بن یوسف، ***رجال العلامة الحلی***، قم، دارالذخائر، ۱۴۱۱ق
- خزاز رازی، علی بن محمد، ***کفایة الاثر فی النص علی الائمة الاثنی عشر***، مصحح، عبداللطیف حسینی کوه‌کمری، قم، بیدار، ۱۴۰۱ق
- خلیفه بن خیاط العصفری، ***تاریخ خلیفة بن خیاط***، محقق سهیل زکار، بیروت، دارالفکر للطباعة و النشر و التوزیع، بی‌تا
- صدوق، محمدبن علی ابن بابویه، ***عیون اخبار الرضا*** علیه‌السلام، بیروت، مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، ۱۴۰۴ق
- ـــــــــــــــــــــ، ***من لایحضره الفقیه***، مصحح علی‌اکبر غفاری، قم، دفتر انتشارات جامعه مدرسین، ۱۴۱۳ق
- ـــــــــــــــــــــ، ***کمال الدین و تمام النعمة***، مصحح علی‌اکبر غفاری، تهران، اسلامیه، ۱۳۹۵ق
- طباطبایی، محمدحسین، ***شیعه در اسلام***، قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۸۵ش
- طبری شیعی، محمدبن جریر، ***دلائل الامامة***، قم، اول، مؤسسه البعثه، ۱۴۱۳ق
- طبری، محمدبن جریر، ***تاریخ الطبری***، تحقیق: مراجعة و تصحیح و ضبط: نخبة من العلماء الأجلاء، بیروت، مؤسسة الأعلمی للمطبوعات، بی‌تا

www.noormags.ir

- طوسی، محمدبن حسن، ***رجال الطوسی***، محقق جواد قیومی اصفهانی، قم، مؤسسه نشر الاسلامی التابعه لجامعه المدرسین بقم المقدسه، ۱۳۷۳
- عاملی، سیدجعفر مرتضی، ***الحیاة السیاسیة للامام الجواد***علیه‌السلام، بیروت، اول، مرکز الاسلامی للدراسات، ۱۴۰۵ق
- عطاردی، عزیزالله، ***مسند الامام الجواد ابوجعفر محمد بن علی الرضا***، تهران، عطاردی، ۱۳۸۸
- کشی، محمدبن عمر، ***اختیار معرفة الرجال (رجال الکشی)***، محقق، محمدبن حسن طوسی، مشهد، نشر دانشگاه مشهد، ۱۴۰۹ق
- کلینی، محمدبن یعقوب بن اسحاق، ***الکافی***، مصحح علی‌اکبر غفاری، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ق
- مسعودی، علی بن حسین، ***اثبات الوصیة***، قم، انصاریان، ۱۴۲۶ق
- مسعودی، ***مروج الذهب و معادن الجوهر***، قم، دوم، دارالهجره، ۱۴۰۴ق
- ناصری، ریاض محمد حبیب، ***الواقفیة دراسة تحلیلیة***، مشهد، الموتمر العالمی للامام الرضا علیه‌السلام، ۱۴۰۹ق.
- نجاشی، احمدبن علی، ***رجال النجاشی***،قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۰۷ق
- نعمانی، محمدبن ابراهیم ابن ابی زینب، ***الغیبة***، محقق علی‌اکبر غفاری، تهران، نشر صدوق، ۱۳۹۷ق
- نوبختی، ابی محمد حسن بن موسی، ***فرق الشیعة***، مصحح محمدصادق آل بحرالعلوم، نجف، مطبعة الحیدریه، ۱۳۵۵ق

www.noormags.ir